

УДК: 81'246. 3(575.2)
DOI: 10.35254/bsu/2023.65.70

Сагынбаева Г.
К. Карасаев атындагы БМУ

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНДАГЫ ҮЧ ТИЛДҮҮЛҮКТҮ ӨНҮКТҮРҮҮ МАСЕЛЕЛЕРИ

Кыскача мазмуну: Макалада Кыргыз Республикасындагы үч тилдүүлүктү өнүктүрүү маселелери, алардын турмушта алган орду тууралуу сөз болот. Анда кыргыз тили болгон мамлекеттик тилге мамлекеттик камкордук керек экендигине өзгөчө басым жасалат. Учурда баардык мамлекеттик жана жеке ишканаларда, фирмаларда, кайсы кызмат, кайсы тармак болбосун анын иш кагаздарын жүргүзүүдө, баарлашууда аталган тилдерди жакшы билүү турмуштун талабы экендиги талашсыз. Тилдерди жакшы, терең өздөштүрүү бала бакчадан эле башталары, тилди үйрөнүүдө эң биринчи баланын, өзүнүн кызыгуусу, иш-аракети, жөндөмү, өз алдынча көп иштөөсү талап кылынары жөнүндө макалада кең-кесири айтылат. Ошондой эле, бул макалада тилди жакшы, терең билген бала баардык предметтерди жакшы, жеңил өздөштүрүүсүнө түрткү берери шексиз экендиги кеңири чагылдырылган.

Түйүндүү сөздөр: өнүктүрүү, камкордук, ишканалар, талап кылуу, тармак, тилге кызыгуу

Сагынбаева Г.
БГУ им. К. Карасаева

ЗАДАЧИ ВНЕДРЕНИЯ ТРИЯЗЫЧИЯ В КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКЕ

Аннотация: В статье подробно раскрыто о развитии трёх языках в Кыргызской Республике и их значение в жизни общества, а также обращает внимание, что Государство обязана в развитии кыргызского языка как государственного языка. На сегодняшний день в ведение делопроизводства и общения во всех государственных и частных учреждениях, фирмах и отраслях требуются знания трёх языков. Усвоение и глубокое значение языков, начинается с порога детского сада, при изучение языка сперва нужно заинтересовать ребёнка к языку, его старание, труд и самостоятельность и способность.

Ключевые слова: развитие, забота, учреждения, требование, отрасль, интерес к языку

Sagynbaeva G.
Bishkek State University named after K. Karasaev

OBJECTIVES OF THE INTRODUCTION OF THREE LANGUAGES IN THE KYRGYZ REPUBLIC

Annotation: The article describes in detail the development of three languages in the Kyrgyz Republic and their importance in the life of society, and also draws attention to the fact that the State is obliged to develop the Kyrgyz language as the state language. To date, knowledge of three languages is required in the management of documents and communication in all public and private institutions, firms and industries. The assimilation and deep meaning

of languages begins from the threshold of kindergarten, when learning a language, you first need to interest the child in the language, his diligence, work and independence and ability.

Keywords: Development, care, institutions, requirement, industry, interest in language

Учурда өлкөбүздүн кайсы кызматтарында, кайсы тармактарында болбосун, анын ишин жүргүзүп, алдыга жылдырууда тилдерди жакшы билүүнүн мааниси зор. Алар: республиканын мамлекеттик тили болгон кыргыз тили, расмий тил катары эсептелинген орус тили жана англис тили. Албетте, улуттун негизги белгиси – анын тили, тили болбой эл болбойт демекчи, кыргыз тили биринчиден, эне тилибиз катары, экинчиден, мамлекеттик тил катары өлкөбүздө, жогоруда айтылгандай, кайсы кызмат, кайсы тармак болбосун анын иш кагаздарын жүргүзүүдө, баарлашууда милдеттүү түрдө колдонуу керек экендиги бир нече жолу мамлекеттик тил мыйзамында каралган. “Тил улуттун – жаны” дегендей, мамлекетибиздин мамлекеттүүлүгүн айгинелеген кыргыз тилин мамлекеттик тил катары турмушубуздун баардык чөйрөсүндө – саясатта, экономикалык-социалдык, маданий турмушубузда так, таза колдонушубуз керек экендиги кыргыз тили мамлекеттик тил макамына ээ болгондон бери айтылып келет. Ага карабастан көпчүлүк жеке ишканаларда, мекемелерде иш кагаздарын жүргүзүүдө жана иштик чөйрөдө адамдардын бири-бири менен мамилелешүүсүндө орус тили дагы деле көбүрөөк басымдуулук кылып жаткандай. Албетте, орус тилин жана англис тилдерин колдонуу учурдун талабы, ага эч кимдин каршылыгы жок, тескерисинче бул тилдерди замандын талабы катары мамлекет тарабынан өнүктүрүү боюнча иштер жүргүзүлүүдө. Бирок, ошондой болсо да, Кыргыз Республикасынын Конституциясына ылайык кыргыз тили Кыргыз Республикасынын мамлекеттик тили катары жана кыргыз элинин эне тили, улутубуздун жүзү катары кадырлап барктоо кыргыз элинин жана Кыргызстанда жашап жаткан баардык жарандардын парзы, милдети экендигин дагы бир жолу айта кетүүбүз зарыл. Анын үстүнө башка тилдерди окуп-үйрөнүүдө, биринчи кезекте өз эне тилин жакшы билип, аны лексика-грамматикалык, стилдик жактан терең өздөштүргөндө гана жакшы ийгиликтерге жетишерин айкын. Кайсы гана тилди үйрөнбөйлү, көп машакатты, көптөгөн кыйынчылыктарды жаратат, канчалаган эмгегинди сарптайсың. Ошондуктан тилди башталгыч класстан баштап эле талапка ылайык өздөштүрбөсө, жогорку класска барганда, же жогорку окуу жайына барганда катасыз сабаттуу жазууда, туура сүйлөөдө көптөгөн кыйынчылыктарды жаратарын практикадан көрүп-билип жүрөбүз. Катасыз сабаттуу жазууда тилдеги грамматикалык эрежелерди жакшы өздөштүрүп, аны турмуштун ар кандай кырдаалында колдоно билүүсү шарт. Көпчүлүк жаштардын сабатсыз болуп жаткандыгы интернетке көз каранды болуп, көбүнчө убактыларын анын ашыкча, керексиз маалыматтарына кетирип жатканына байланыштуу. Жогоруда айткандай, тилди окуп-үйрөнүүдө, ошол үйрөнүп жаткан тилдин грамматикасын жакшы, терең өздөштүрмөйүнчө катасыз жазып, туура сүйлөөгө мүмкүн эмес. Айтайын деген оюнду кенен берүүдө кептин түрлөрүнө, тилдин стилдерине да көбүрөөк көңүл бөлүүсү кажет. Мисалы, окуучу болобу

же студент болобу, кыргыз тил сабагында бир теманы алып аны кептин түрлөрүнө, тилдин баардык стилдерине салып, текст түзүүгө жетишүүсү зарыл. Айталы, “Ысык-Көл” деген теманы алсак, аны илимий стилде, көркөм стилде, публицистикалык стилде балдар текст түзө алышы керек.

Кыргыз тил сабагында жана орус тил, англис сабактарында балдардын сүйлөө кеби менен бирдикте жазуу кебин кош бирдей калыптандырууга өзгөчө көңүл буруу талапка ылайык. Себеби, сүйлөө менен жазуу экөө бири-бирин толуктаган кеп ишмердүүлүктүн продуктивдүү түрү болуп саналат.

Тилдерди жеткиликтүү түрдө өздөштүрүүдө, өз эне тилине салыштыруу менен үйрөнүү жеңилдик болорун көрүп жүрөбүз. Мисалы, орус тили менен кыргыз тилинин грамматикасында көптөгөн окшоштуктар бар, морфологиясында, сөз түркүмдөрүндө, сөз айкашы, сүйлөмдөрүндө ж.б. мында салыштыруу грамматикасын колдонуп жүрүшөт.

Орус тили Эл аралык тилдердин катарына киргендиктен орус тилин да кыргыз тили менен биргеликте чогуу өнүктүрүү бүгүнкү күнгө чейин колго алынып келе жатат, себеби орус тили Кыргыз Республикасында расмий тил катары колдонулат. Көбүнчө англис тили менен орус тили илимдин тили, илимий техниканын тили катары колдонулуп жүрөт. Ошондуктан кыргыз тилин да илимий техниканын, илимдин тили катары өнүктүрүшүбүз абзел. 31 жылдын ичинде аталган тилдер менен катары кыргыз тили да толук кандуу болбосо да алгылыктуу ийгиликтерге да жетишип келе жаткандыгын айта кетишибиз керек. Тилдерди мектепте, орто окуу жайында, жогорку окуу жайларында окуп-үйрөнүү жетишсиз. Андыктан окуучуларга, студенттерге өз алдынча тил боюнча билимин тереңдетүүдө көптөгөн мүмкүнчүлүктөр бар десем болот. Мисалы, интернеттен онлайн сабактар, лекциялар, тил үйрөтүүчү курстар, түрдүү методикалык китептер, кошумча окуу китептери, сөздүктүн түрлөрү бар, андан сырткары, көркөм чыгармаларды үйрөнүп жаткан тилде көп окуу, көркөм тасмаларды, ар кандай теле берүүлөрдү көрүү тилди үйрөтүүнү тездетери жана жеңилдетери белгилүү. Тилекке каршы, азыркы учурда жаштардын арасында, дегеле баардык муундардын арасында көркөм чыгармаларды, ырларды окугандар азыраак кездешип калды.

Өлкөбүзгө башка, бөтөн улуттун өкүлдөрү катары келишип, кыргыз элинин тилин үйрөнүп, тилин гана үйрөнбөстөн комузун да черткенге үйрөнүп, маданиятыбыздан да кабар алуусу мекендин ээси болгон кыргыз элин сүйүндүрбөй койбойт. Жапон, кытай, корей улутундагы конокторубуз үч айдын ичинде кыргыз тилин үйрөнүп алуусу, чынында суктандырууну жаратат, ал эми өмүр бою Кыргызстанда жашаган башка улуттун өкүлдөрү жана айрым кыргыздар мамлекеттик тилди билбей жатканы өкүндүрөт.

Кыргызстанда көбүнчө ишканалар, фирмалар жеке менчик болгондуктан, өздөрүнүн ички жана сырткы иштерин, иш кагаздарын жүргүзүүдө мамлекеттик тил жана орус тилинен сырткары англис тилин да талап кылуусу мыйзам ченемдүү иш. Себеби, чет элдик ишкерлер

менен биргеликте иштегенине байланыштуу, ишти үч тилде жүргүзүүнү талап кылат. Андыктан келечектеги кызмат ээлери бул үч тилди бирдей өздөштүрүүсү, каалайсыңбы, каалабайсыңбы, окуп-үйрөнүүгө түрткү берип отурат. Жаштардын көбү замандын талабына ылайык, англис тилин үйрөнүүгө кызыгышууда. Анткени, биринчиден Кыргызстанда убактылуу жумуш жоктугуна байланыштуу чет мамлекеттерге барып иштеп келүүгө аргасыз болууда. Экинчиден, жогоруда сөз болгондой, жеке ишканаларда, фирмаларда чет элдик компаниялар менен биргеликте иштегендиктен англис тилин билүүгө аргасыз кылат. Учурдун талабына ылайык, кайсы тилди окуп-үйрөнбөйлү, ал тилди турмушта кенен колдоно билүүсү шарт. Мисалы, мамлекеттик тилде, орус тилинде, англис тилинде иш кагаздарын жаза билүүгө, оюн жеткиликтүү түшүндүрө алгыдай билимге ээ болуусу кажет. Бүгүнкү күндө андай натыйжа болбой жаткандыгы, биринчиден балдардын сабакка болгон кызыгуусу төмөндөп, интернетке көз каранды болуп калуусу менен түшүндүрүлсө, экинчиден, мектептерде, жогорку окуу жайларда окуу методикасы балдарга жеткиликтүү болбой жаткандыгы менен түшүндүрүлөт. Муктаждык жаралмайынча тилди кызыгып окуу кыйынга турат. Жумушка, кызмат орунга кадрларды алууда тилдерди жакшы билүүсүнө басым жасалат. Анткени ишти жакшы алып кетүүдө, кардарлар менен иш алып барууда, иш кагаздарынын түрүн жүргүзүүдө тил билүү жөндөмү жогорку ролду ойнойт. Тилди ар тараптан жакшы билген киши билимдүү катары эсептелинери белгилүү. Тилди терең өздөштүрүүдө, айрыкча баланын өзүнүн аракети, кызыгуусу негизги ролду ойнойт. Мектептин мугалимдерине, жогорку окуу жайларынын окутуучуларына азыркы талапка ылайык тилди ар тараптан жеңил, кызыктуу окутуу, практикалык жактан терең билүү жана методикалык жактан тажрыйба алмашуу максатында илимий-практикалык семинарлар, тренингдер, иш-чаралар, лекциялар өткөрүлүп келе жатат. Балдар өз эне тили менен биргеликте башка тилди да өздөштүрүп, аны турмушунда колдоно билүүсүнө мамлекет тарабынан да камкордук керек экендиги талашсыз. Мугалимдерге, окутуучуларга моралдык жактан, материалдык жактан колдоо көрсөтүү, алар талап кылган шарттарды түзүп берүү максатка ылайык. Бала тилди дегеле баардык сабактарды жакшы өздөштүрүүсүнө үй-бүлөө жана Өкмөт жакшы шарттарды түзүп берүүсү милдет. Себеби, мамлекеттин келечегин билимдүү жаштар гана түзө аларын, экономиканын өсүшүнө билимдүү жаштар гана себепкер болору белгилүү.

Учурда жогорку окуу жайларда көптөгөн чет элдик жарандар билим алышууда. Аларга кыргыз тилин чет тил катары жана мамлекеттик тил катары окутууда окутуучуларга да англис тилин билүүгө туура келет, андыктан окутуучулар да курстарга барып, англис тилин үйрөнүүгө далалат кылышууда. Кайсы кесиптин ээси болбосун, мейли юристпи, дарыгерби, экономистпи, тилди жогору деңгээлде билүүсү анын мыкты кесипкөй экендигин аныктайт. Мисалы, адвокат өзүнүн сөз байлыгы, сөзүнүн кору менен коргой турган адамын соттон куткарып алышы мүмкүн, дарыгерлер бир гана дары менен бейтабын айыктырбастан, жакшы сөздөрү менен да айыктырып жардам бере алат. Бекеринен элибизде “жакшы сөз – жарым

ырыс” деген макал айтылбаса керек.

Тил үйрөтүүнүн дагы бир эң негизги максаты, кайсы тилди үйрөтпөйлү, балдардын сөз байлыгын, сөз корун өстүрүү, мында макал-лакаптарды, табышмактарды, жаңылмачтарды, көркөм элестүү сөздөрдү, сөз берметтерин, учкул сөздөрдү жаттаттырып, алардын маанисин түшүндүрүү болуп саналат. Буларды үйрөтүүнүн тарбиялык мааниси абдан зор. Сөзүн түшүнүктүү, көркөм болсо уккулуктуу да болот эмеспи. Тилди үйрөнүү ары татаал, ары машакаттуу болгондуктан, баланы мектеп жашынан эле терең окутуп- үйрөтүү, туура сүйлөп, катасыз жазууга машыктыруу ата-эненин жана педагогдун эң негизги милдети демекчимин.

Адабияттар

1. Сыдыкбаева М.М., Сагынбаева Г.И., Жолдошбекова А., Кыргыз тили, Бишкек, 2014, 36.
2. Сагынбаева Г.И., Кептин түрлөрү боюнча аткарылуучу жазуу жумуштарын калыптандыруу, Эл агартуу, 5-6, 2010, 86
3. Көркөм жана илимий стилдер, tyup.net
4. Мамлекеттик тил, ky.m.wikipedia.org